

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/163646,Opowiadamy-Polske-swiatu-Konstytucja-polskiej-wolnosci.html>
2022-06-25, 00:26

Opowiadamy Polskę światu: Konstytucja polskiej wolności

„Konstytucja polskiej wolności” to artykuł prezesa Instytutu Pamięci Narodowej dr. Karola Nawrockiego. Wraz z innymi tekstami o Polsce trafi wkrótce - w kilkunastu językach - do mediów w ponad 60 krajach kilku kontynentów, w ramach kolejnej odsłony projektu „Opowiadamy Polskę światu”.

Tym razem tekst prezesa IPN pojawi się w zagranicznej prasie i portalach internetowych w związku z 231. rocznicą uchwalenia Konstytucji 3 maja. O pierwszej w Europie, a drugiej na świecie Konstytucji będzie można przeczytać w gazetach i wiodących portalach we Francji, Włoszech, Hiszpanii, Austrii, Czechach, jak również tak egzotycznych krajach, jak Senegal, Wenezuela, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Maroko, Katar, Malezja czy Singapurnie oraz w mediach polonijnych na całym świecie. We Francji został wydany dodatek „Special Pologne” w dzienniku „L’Opinion”.

„Osiemnastowieczną Konstytucję 3 maja – pierwszą w Polsce i Europie – przepełniał duch wolności. Duch wolności, którego chciał złamać rosyjski imperializm – niby inny, ale tak podobny do tego, który próbuje dzisiaj zniszczyć wolną Ukrainę” – pisze Karol Nawrocki, prezes Instytutu Pamięci Narodowej. „Gdy w ubiegłym roku obchodziliśmy okrągłą 230. rocznicę uchwalenia pierwszej europejskiej konstytucji, na Zamku Królewskim w Warszawie gościli prezydenci kilku krajów regionu. Był wśród nich prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski, który podpisał się pod wspólną deklaracją głów państw. Chcemy – oświadczyli sygnatariusze – „by Europa była budowana na fundamencie podstawowych wartości i zasad”, takich jak „wolność, suwerenność, integralność terytorialna, demokracja, rządy prawa, równość i solidarność”. Wolność i suwerenność nie są dane raz na zawsze – trzeba być gotowym codziennie o nie walczyć. Bolesnie dowiodło tego krótkie życie Konstytucji 3 Maja. Potwierdza się to także dziś, gdy Ukraina broni się przed rosyjską inwazją” – zauważa prezes IPN.

Najnowsza odsłona projektu „Opowiadamy Polskę światu” realizowana jest przez Instytut Nowych Mediów przy wsparciu Instytutu Pamięci Narodowej, Narodowego Banku Polskiego,

Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Polskiej Agencji Prasowej. Wszystkie teksty projektu opublikowane zostały na portalu wszystkoconajwazniejsze.pl.

Wcześniejsze edycje „Opowiadamy Polskę światu” związane były z rocznicami wybuchu II wojny światowej, wyzwolenia obozu Auschwitz, Bitwy Warszawskiej, Grudnia’70 czy urodzin św. Jana Pawła II. Ponad miliard zasięgu miały teksty na 40-lecie „Solidarności” opublikowane w 38 krajach. Z okazji 230. Rocznicy Konstytucji 3 Maja teksty o „polskiej duszy” opublikowały tytuły w 62 krajach, w 22 językach. W rocznicę 17 września 1939 roku teksty z Polski dotarły do ponad 70 krajów, w tym trzy teksty (prezydenta Andrzeja Dudy, brytyjskiego historyka Rogera Moorhouse’a i Karola Nawrockiego, prezesa IPN) zostały opublikowane w prasie rosyjskiej.

W ramach kampanii w latach 2019–2022 przy współpracy IPN ukazały się artykuły:

[Opowiadamy Polskę światu: Największa armia podziemna świata](#)

[Opowiadamy Polskę światu: Czołgi przeciwko „Solidarności”](#)

[Opowiadamy Polskę światu: Polski gen wolności](#)

[Opowiadamy Polskę światu: Polska. Jej drugie imię to Historia](#)

[Opowiadamy Polskę światu: Polscy innowatorzy zmienili świat](#)

[Opowiadamy Polskę światu: O Konstytucji 3 maja](#)

[Pokazujemy Polskę światu. Prezes IPN w prasie zagranicznej o znaczeniu Bitwy Warszawskiej](#)

[Opowiadamy Polskę światu. Prezes IPN w prasie zagranicznej o tym, dlaczego Polska przetrwała](#)

[Opowiadamy Polskę światu: O polskim Grudniu ’70 nie tylko w Algierii](#)

[Opowiadamy Polskę światu. W ramach projektu prezes IPN dr Jarosław Szarek pisze o rotmistrzu Witoldzie Pileckim](#)

Poniżej publikujemy tekst prezesa IPN dr. Karola Nawrockiego z najnowszej odsłony projektu „Opowiadamy Polskę światu” w jęz. polskim, angielskim, francuskim, hiszpańskim, włoskim, ukraińskim, rosyjskim i czeskim.

Karol Nawrocki, Prezes Instytutu Pamięci Narodowej

Konstytucja polskiej wolności

Każdego 3 maja Polacy w Polsce świętują rocznicę uchwalenia w Polsce w 1791 r.

pierwszej w Europie i drugiej na świecie konstytucji - pisze Karol NAWROCKI

Osiemnastowieczną Konstytucję 3 maja – pierwszą w Polsce i Europie – przepelniał duch wolności. Duch wolności, którego chciał złamać rosyjski imperializm – niby inny, ale tak podobny do tego, który próbuje dzisiaj zniszczyć wolną Ukrainę.

Ulicę Świętojańską na warszawskim Starym Mieście wypełnia rozentuzjasmowany tłum. Mamy tu cały przekrój ówczesnego polskiego społeczeństwa. Są arystokraci, duchowni, mieszczaństwo, także włościanin i przedstawiciele mniejszości żydowskiej. Nie brakuje postaci historycznych – z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim na czele. Nawet jednak z charakterystycznym płaszczem koronacyjnym narzuconym na ramiona monarcha niknie nieco w grupie ludzi zgromadzonych u stóp kolegiaty św. Jana. Dużo bardziej rzuca się w oczy marszałek sejmu Stanisław Małachowski, niesiony na rękach przez dwóch posłów. W prawej dłoni Małachowski wysoko unosi papierowy dokument. Wprawne oko dostrzeże napis na karcie tytułowej: „Konstytucja 3 Maja 1791”.

Właśnie tak doniosłe wydarzenie z końca XVIII wieku odtworzył sto lat później Jan Matejko. Wybitny malarz nie miał wątpliwości, że upamiętnia jeden z ważniejszych momentów w długiej historii Polski. Jest to dziś oczywiście także dla nas, gdy każdego 3 maja świętujemy rocznicę uchwalenia tamtej konstytucji – pierwszej w Europie i drugiej na świecie.

Czas słabości, czas nadziei

W ostatnią dekadę XVIII wieku Rzeczpospolita wchodziła jako jedno z większych państw Starego Kontynentu – z powierzchnią przekraczającą pół miliona kilometrów kwadratowych. Nikt znający się na polityce nie mógł jednak mieć wątpliwości, że – parafrazując Szekspira – źle się dzieje w państwie polskim. Kraj, który jeszcze dwa stulecia wcześniej przeżywał swój złoty wiek, teraz wciąż nie mógł się podnieść po licznych wojnach. Skarb świecił pustkami. Armia znacznie ustępowała wojskom sąsiadów: Rosji, Prus, Austrii. Mieszczaństwo było słabe, duża część szlachty zubożała, a chłopci pańszczyźniani nie czuli związków z państwem. Król panował, ale jego władza dawno już uległa ograniczeniu. Karty rozdawali wpływowi magnaci – oligarchowie tamtych czasów, w dużej części niechętni reformom. Dla zabezpieczenia swych partykularnych interesów niektórzy z nich byli gotowi szukać pomocy u państw ościennych. Te chętnie wykorzystywały słabość Polski. Bez pardonu ingerowały w jej wewnętrzne sprawy, a w 1772 roku podzieliły między siebie część jej ziem. Okrojona Rzeczpospolita coraz wyraźniej popadała w zależność od Rosji.

Nie wszystko szło jednak w złym kierunku. Już w latach 60. XVIII wieku król Stanisław August Poniatowski zainicjował ambitne reformy: od edukacji, przez wzmocnienie pozycji miast, aż po politykę monetarną. Zmiany przyspieszyły po zwołaniu w 1788 roku sejmu nazwanego później Czteroletnim i Wielkim. Posłowie zrzucili rosyjski protektorat, wprowadzili podatek dochodowy i zdecydowali o rozbudowie armii. Kulminacją reform było uchwalenie Konstytucji 3 maja, oficjalnie nazwanej Ustawą Rządową.

Bóg, Naród, Wolność

„W imię Boga w Trójcy Świętej jedynego” – to pierwsze słowa preambuły tego historycznego dokumentu. Konstytucja uznawała rzymski katolicyzm za religię panującą, zarazem jednak – zgodnie z wielowiekową tradycją polskiej tolerancji wyznaniowej – mówiła wprost o wolności „wszelkich obrządków i religii”.

W krótkiej Ustawie Rządowej z 3 maja 1791 roku słowa „wolność”, „wolny” są odmieniane przez wszystkie przypadki i łącznie występują aż 25 razy. Pojawiają się tam „wolność osobista”, „wolność obywatelska”, ale jest też mowa o „wolnym narodzie” polskim, mającym „władzę praw sobie stanowienia” – uwolnionym „od hańbiących obcej przemocy nakazów”. Jest wolna szlachta, są wolne miasta i chłopci wzięci „pod opiekę prawa i rządu krajowego”, co stanowiło pierwszy krok ku zniesieniu ich poddaństwa. „Wolność zupełną” gwarantowano zaś wszystkim nowo przybywającym do Polski i powracającym do kraju. Wolność – od wieków ważna część polskiego DNA – w Konstytucji 3 maja jest wszechobecna.

Ten sam duch wolności towarzyszył europejskim osadnikom w Ameryce, gdy niewiele wcześniej skutecznie rzucili wyzwanie Brytyjczykom i wybili się na niepodległość. Konstytucja USA jest starsza od polskiej o cztery lata, przy czym słynne wolnościowe poprawki do niej – znane jako Karta Praw – weszły w życie dopiero w grudniu 1791 roku.

Hasła wolnościowe towarzyszyły też w tamtym czasie rewolucji francuskiej. Nad Sekwaną wzniosłe ideały mieszały się jednak z terrorem. Dostrzegł to brytyjski dziennik „The Times”, który w artykule z 9 maja 1791 roku pisał o francuskich „despotycznych demokracjach”. Ich krwawej rewolucji gazeta przeciwstawiała rewolucję polską: racjonalną, liberalną, dokonującą się bez okrucieństw. Z podobnym entuzjazmem pisał o Konstytucji 3 maja wybitny filozof Edmund Burke: „Nikt nie poniósł strat ani nie został poniżony. Wszyscy, od króla do prostego robotnika, polepszyli swoje położenie”.

Ustawa Rządowa była dokumentem na wskroś nowoczesnym. Stawiała na Monteskiuszowski trójpodział władzy, postów czyniła reprezentantami całego narodu, zrywała z anarchizującą zasadą *liberum veto* na rzecz decydowania większością głosów. Dawała autentyczną nadzieję, że Rzeczpospolitą uda się jeszcze uratować przed upadkiem i poprowadzić ku nowej świetności.

Wybór powtarzany każdego dnia

Niestety, te nadzieje szybko zostały zniweczone. Rok po uchwaleniu Konstytucji 3 maja do Polski wkroczyła niemal stutysięczna armia rosyjska. W roku 1793 Rosja i Prusy znów wyrwały Rzeczypospolitej pokaźny kawał jej ziem. Sejm obradujący pod kontrolą Petersburga uchylił konstytucję. Ostatnią próbą ratowania kraju była insurekcja 1794 roku. Wojska dowodzone przez Tadeusza Kościuszkę – bohatera walk o niepodległość Stanów Zjednoczonych – nie były jednak w stanie przeciwstawić się przeważającym siłom wroga. Po zdobyciu Pragi – prawobrzeżnej części Warszawy – żołnierze rosyjscy urządzili rzeź

ludności cywilnej. Dramatyczne sceny, uwiecznione w relacjach świadków i przez malarzy, nieodparcie nasuwają dziś skojarzenia z masowymi zbrodniami Federacji Rosyjskiej na Ukrainie: w Borodziance, Buczy, Mariupolu i wielu innych miejscowościach.

Choć w roku 1795 Polska zniknęła z mapy Europy, pamięć o Konstytucji 3 maja przetrwała. W czasach niewoli – dziewiętnastowiecznych zaborów, II wojny światowej i rządów komunistycznych – nie było szans na oficjalne rocznicowe obchody. Gdy tylko odzyskiwaliśmy suwerenność, 3 Maja stawał się świętem narodowym. Tak było w roku 1919, po I wojnie światowej, i w roku 1990, po upadku systemu komunistycznego.

Gdy w ubiegłym roku obchodziliśmy okrągłą 230. rocznicę uchwalenia pierwszej europejskiej konstytucji, na Zamku Królewskim w Warszawie gościli prezydenci kilku krajów regionu. Był wśród nich prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski, który podpisał się pod wspólną deklaracją głów państw. Chcemy – oświadczyli sygnatariusze – „by Europa była budowana na fundamencie podstawowych wartości i zasad”, takich jak „wolność, suwerenność, integralność terytorialna, demokracja, rządy prawa, równość i solidarność”.

Wolność i suwerenność nie są dane raz na zawsze – trzeba być gotowym codziennie o nie walczyć. Bolesnie dowiodło tego krótkie życie Konstytucji 3 maja. Potwierdza się to także dziś, gdy Ukraina broni się przed rosyjską inwazją.

Karol Nawrocki

Karol Nawrocki, President of the National Remembrance Institute

The constitution of Polish freedom

On the 3rd of May each year the Poles celebrate the anniversary of the passing of their 1791 constitution, the first such document of its kind in Europe and only the second in the world.

An enthusiastic crowd thronged Świętojańska Street in Warsaw's Old Town that day. A whole cross-section of Polish society was present – aristocrats, clergymen, burghers, as well as peasants and members of the Jewish minority. Among them also were numerous historical figures – with King Stanisław August Poniatowski at the forefront. However, despite donning the distinctive coronation robe on his shoulders, the monarch seemed to fade into the background of those gathered at the foot of St. John's Archcathedral. The Marshal of the Sejm, Stanisław Małachowski, cut a more prominent figure, as he was carried on the shoulders of two deputies. In his right hand the Speaker held up high a paper document. A discerning eye would have spotted the words printed on the title page: “Constitution of 3 May, 1791”.

A century later Jan Matejko recreated this momentous event. The eminent painter had no doubt that he was commemorating one of the most important moments in the long history of Poland. This is obvious to us Poles today, when on every 3rd of May we celebrate the

anniversary of our adoption of this Constitution – the first in Europe and only the second in the world.

A time of vulnerability, a time of hope

In the final decades of the 18th century Poland was still one of the larger states of the Old Continent, encompassing an area of over half a million square kilometres. No one with any political knowledge could have doubted, however, that – to paraphrase Shakespeare – something was rotten in the state of Poland. The country, which had enjoyed its golden age just two centuries prior, was struggling to recover from the numerous wars in which it had participated. Its treasury was bare. Its army was far inferior to those of its neighbours: Russia, Prussia and Austria. The bourgeoisie was weak, much of the nobility impoverished, and the serfs felt no connection with the state. The king reigned, but his power had long since been diminished. Pulling the strings were a few influential magnates – the oligarchs of their day, many of whom were lukewarm or even hostile to the idea of reform. To secure their particular interests, some of them were even prepared to solicit the help of neighbouring states, which themselves were only too eager to take advantage of Poland's malaise. They began to ruthlessly interfere in Poland's internal affairs, and in 1772 divided up part of its territory among themselves. The truncated Republic of Poland found itself in a state of increasing dependence on Russia.

And yet not everything was going in the wrong direction. As early as the 1860s, King Stanisław August Poniatowski had introduced a number of ambitious reforms, which looked to improve education, bolster the position of the cities, and strengthen monetary policy. In 1788 the process of change accelerated after the convocation of a new Sejm, later called the Four-Year Sejm or the Great Sejm. The deputies renounced the Russian protectorate, introduced income tax, and decided to expand the army. The reforms culminated in the adoption of the Constitution of 3rd of May, which was officially enacted under the name of the Government Act.

Freedom, Nation and God

“In the name of God, one in the Holy Trinity!” these are the first words of the preamble to this historic charter. The Constitution recognised Roman Catholicism as the prevailing religion, but at the same time – in keeping with Poland's centuries-long tradition of religious tolerance – it explicitly referred to the freedom of “all rites and religions”.

In the brief text of the Government Act of 3 May 1791, the words “freedom” and “free” are conjugated in all cases and are used as many as 25 times. They include references to “personal freedom” and “civil freedom”, as well as to the “free nation” of Poland, with the “the authority to make laws for itself”, free of the “ignominious dictates of foreign coercion,”. The nobility is free, the towns are free and the peasants are taken “under the protection of the law and the national government”, which was the first step towards abolishing their serfdom. “Complete freedom”, meanwhile, was guaranteed to all

newcomers and those returning to Poland. Freedom – a vital part of Polish DNA for centuries – is omnipresent in the wording of the Constitution of 3 May.

The same spirit of freedom accompanied European settlers in America when, only a few years earlier, they had successfully challenged British rule and achieved their independence. The US Constitution is four years older than its Polish counterpart, while its famous amendments guaranteeing certain freedoms – known as the Bill of Rights – only came into force in December 1791.

Declarations of freedom were also issued during the French Revolution at that time. However, the lofty ideals espoused on the banks of the Seine were mixed with a reign of terror, as was noted by the British newspaper *The Times*, which, in an article of 9 May 1791, described the French as “despotic democrats”. *The Times* contrasted their bloody revolution with the Polish revolution, which was rational, liberal and cruelty-free. The distinguished philosopher, Edmund Burke, spoke of the 3 May Constitution with comparable enthusiasm: “ Not one man incurred loss, or suffered degradation. All, from the king to the day-labourer, were improved in their condition.”

The Government Act was by all accounts an utterly modern legislative instrument. It put emphasis on Montesquieu’s tripartite division of power, made deputies representatives of the whole nation, and did away with the anarchic principle of the *liberum veto* in favour of majority decisions. There was genuine hope that the Republic could still be saved from collapse and led back to the path of greatness.

A choice restated with each passing day

Sadly, these high hopes were quickly dashed. A year after the enactment of the Constitution of 3 May, a Russian army of almost 100,000 men marched into Poland. In 1793 Russia and Prussia once again tore off large chunks of the Republic’s territory. The Sejm, sitting at the behest of St Petersburg, revoked the constitution. The last attempt to save the country was the uprising of 1794. Sadly, the Polish army commanded by Tadeusz Kościuszko, a legendary hero of the American struggle for independence, was unable to withstand the overwhelming force of the enemy. After they captured Praga on the right-bank part of Warsaw, Russian soldiers engaged in a bloody slaughter of the civilian population. The dramatic scenes, immortalised not only in the accounts of witnesses but also captured on canvas by visual artists, have become indelibly associated among Poles with the mass crimes committed by the Russian Federation in Ukraine in such places as Borodianka, Bucha, Mariupol and many other places.

Although Poland vanished from the map of Europe in 1795, the memory of the Constitution of 3 May persisted. During its many years under foreign occupation – the Partitions of the 19th century, World War II and decades of Communist rule – any formal anniversary celebration of this charter was out of the question. However, as soon as the country regained its sovereignty, the 3rd of May became a national holiday. Such was the case

firstly in 1919, when independence was restored after the Great War, and secondly in 1990, following the collapse of the Communist system.

Last year, when Poland celebrated the 230th anniversary of the adoption of Europe's first constitution, the presidents of several countries in the region were invited as guests to the Royal Castle in Warsaw. Among them was the President of Ukraine, Volodymyr Zelensky, who signed a declaration of the Heads of State in attendance. "We wish - declared the signatories - "for Europe to be built on the pillars of fundamental values and principles", such as "freedom, sovereignty, territorial integrity, democracy, the rule of law, equality and solidarity".

Freedom and sovereignty are not set in stone - we have to be ready to fight for them each and every day. The short life of the Constitution of the 3rd of May painfully proved this fact. It is also true today, when Ukraine is standing up to defend itself against the Russian invasion.

Karol Nawrocki

Karol Nawrocki, Président de l'Institut de la mémoire nationale de Pologne

Une Constitution de la liberté polonaise

Chaque 3 mai les Polonais célèbrent l'anniversaire de l'adoption en Pologne en 1791 d'une première constitution en Europe et seconde dans le monde.

La rue Świętojańska dans la vieille ville de Varsovie est remplie d'une foule enthousiaste. Devant nous, tout un échantillon de la société polonaise de l'époque : aristocrates, membres du clergé, citadins, paysans, représentants de la minorité juive. Les personnages historiques ne manquent pas, avec le roi Stanislas II Auguste à la barre. Cependant, même avec le manteau de couronnement caractéristique sur ses épaules, le monarque s'efface quelque peu dans le groupe de personnes réunies au pied de la collégiale Saint-Jean. Celui qui capte toute notre attention est le maréchal de la Diète, Stanisław Małachowski, porté par deux députés sur leurs épaules. Il tient haut un document. Un œil exercé remarquera l'inscription sur la page de titre : « Constitution du 3 mai 1791 ».

Cet événement solennel de la fin du XVIIIe siècle a été recréé cent ans plus tard par un peintre d'exception, Jan Matejko. Il n'avait aucun doute qu'il commémorait l'un des moments les plus importants de la longue histoire de la Pologne. Cela reste évident aujourd'hui aussi pour nous, alors que nous célébrons, le 3 mai, l'anniversaire de l'adoption de cette constitution, première en Europe et seconde dans le monde.

Temps de faiblesse, temps d'espérance.

La République de Pologne entrait dans la dernière décennie du XVIIIe siècle comme l'un des plus grands pays du Vieux Continent, avec une superficie dépassant un demi-million de km². Personne qui connaissait la politique ne pouvait pourtant douter que les choses allaient mal. Le pays qui, il y a encore deux siècles, avait connu son âge d'or, n'arrivait toujours pas à se remettre des nombreuses guerres. Le trésor était vide et l'armée bien inférieure aux troupes de ses voisins : la Russie, la Prusse et l'Autriche. La bourgeoisie était faible, une grande partie de la noblesse appauvrie et les serfs ne se sentaient pas liés à l'État. Le roi régnait, mais son pouvoir avait, depuis longtemps, été réduit. Les cartes étaient distribuées par des magnats influents – les oligarques de l'époque – largement réticents aux réformes. Pour garantir leurs intérêts particuliers, certains d'entre eux étaient prêts à demander l'aide des pays voisins qui ont volontairement profité de la faiblesse de la Pologne, en s'immisçant dans les affaires intérieures polonaises pour se partager, en 1772, une partie des terres du pays. La République de Pologne tronquée devenait de plus en plus dépendante de la Russie.

Cependant, tout n'allait pas dans la mauvaise direction. Dès les années 1860, le roi Stanislas avait lancé des réformes ambitieuses : de l'éducation, en passant par le renforcement de la position des villes, à la politique monétaire. En 1788, après la convocation de la Diète – qu'on appelle désormais Grand Diète ou Diète de Quatre Ans – les changements se sont accélérés. Les députés ont abandonné le protectorat russe, introduit un impôt sur le revenu et décidé de rebâtir le potentiel militaire. Le point culminant des réformes a été l'adoption de la Constitution du 3 mai, officiellement appelée Loi sur le gouvernement.

Dieu, Nation, Liberté.

« Au nom de Dieu, seul en Trinité » – tels sont les premiers mots du préambule de ce document historique. La constitution reconnaissait le catholicisme romain comme religion dominante, mais en même temps – conformément à la tradition séculaire de tolérance religieuse polonaise – elle parlait directement de la liberté de toutes les autres religions.

Les mots « libre » et « liberté » apparaissent dans ce texte pourtant court 25 fois. Il y a question de « liberté personnelle » et de « liberté citoyenne », mais aussi de la « nation polonaise libre » ayant le pouvoir législateur, libre de toute « injonction étrangère honteuse ». On y trouve la noblesse libre, les villes libres et les paysans pris sous protection de la loi et du gouvernement – un premier pas vers l'abolition de leur asservissement. « La pleine liberté » était garantie à tous les nouveaux venus en Pologne et à tous ceux qui y revenaient de l'étranger. La liberté – depuis des siècles une composante importante de l'ADN polonais – est omniprésente dans la Constitution du 3 mai.

Le même esprit de liberté inspirait les colons européens en Amérique quand ils avaient

défié avec succès les Britanniques pour leur indépendance peu de temps auparavant. La Constitution américaine a quatre ans de plus que la constitution polonaise, et les fameux amendements – connus sous le nom de Bill of Rights – ne sont entrés en vigueur qu'en décembre 1791.

La liberté inspirait également la Révolution française à la même époque. En France, cependant, les grands idéaux se mêlaient à la terreur. C'est ce que remarquait le quotidien britannique *The Times* qui, dans un article du 9 mai 1791, parlait des « démocrates despotiques » français. Le journal opposait leur révolution sanglante à la révolution polonaise : rationnelle, libérale et sans recours à la cruauté. L'éminent philosophe Edmund Burke a écrit avec le même enthousiasme à propos de la Constitution du 3 mai : « Personne n'a subi de perte ou n'a été humilié. Tout le monde, du roi au simple ouvrier, a amélioré sa condition. »

La constitution était un document tout à fait moderne. Elle optait pour la séparation des pouvoirs chère à Montesquieu, faisait des députés des représentants de toute la nation et rompait avec le principe, anarchique, du *liberum veto* au profit du vote majoritaire. Cela a donné un véritable espoir que la République de Pologne pouvait encore être sauvée de l'effondrement et conduite à une nouvelle gloire.

Un choix de tous les jours.

Malheureusement, ces espoirs ont été rapidement déçus. Un an après la promulgation de la constitution, presque 100 000 soldats russes sont entrés en Pologne. En 1793, la Russie et la Prusse ont de nouveau arraché à la République une grande partie de ses terres. La Diète, sous le contrôle de Pétersbourg, a abrogé la constitution. La dernière tentative pour sauver le pays fut l'insurrection de 1794. Les troupes commandées par Tadeusz Kościuszko – héros de la lutte pour l'indépendance des États-Unis – n'ont cependant pas été en mesure de résister à l'écrasante force ennemie. Après la prise de Prague – la rive droite de Varsovie – les soldats russes ont massacré la population civile. Des scènes dramatiques, immortalisées dans des récits et des peintures, évoquent irrésistiblement les crimes de la Fédération de Russie en Ukraine : à Borodzianka, Boutcha, Marioupol et dans tant d'autres endroits.

Si, en 1795, la Pologne a disparu des cartes de l'Europe, le souvenir de la Constitution du 3 mai a survécu. À l'époque de la captivité tout au long du XIXe siècle, puis durant la Seconde Guerre mondiale et le régime communiste, les célébrations officielles de son anniversaire n'avaient aucune chance de se tenir. Dès que nous avons recouvré la souveraineté, le 3 mai est devenu une fête nationale. Ce fut le cas en 1919, après la Première Guerre mondiale, et en 1990, après la chute du système communiste.

Lorsque, l'année dernière, nous célébrions le 230e anniversaire de l'adoption de la première constitution européenne, les présidents de plusieurs pays de la région ont visité le château royal de Varsovie. Parmi eux se trouvait le président de l'Ukraine, Volodymyr

Zelensky, qui a signé la déclaration commune des chefs d'État. « Nous voulons – déclaraient les signataires – que l'Europe se construise sur un socle de valeurs et de principes fondamentaux tels que la liberté, la souveraineté, l'intégrité territoriale, la démocratie, l'État de droit, l'égalité et la solidarité. »

La liberté et la souveraineté ne sont pas données une fois pour toutes – il faut être prêt à se battre pour elles chaque jour. Cela a été douloureusement démontré par la courte vie de la Constitution du 3 mai. C'est également vrai aujourd'hui, alors que l'Ukraine se défend contre l'invasion russe.

Karol Nawrocki

Karol Nawrocki, Presidente del Instituto de la Memoria Nacional

La constitución de la libertad polaca

Cada 3 de mayo, los polacos celebran el aniversario de la aprobación en Polonia, en 1791, de la primera constitución de Europa y la segunda del mundo.

La calle Świętojańska del casco antiguo de Varsovia se llena de una multitud entusiasta. Aquí podemos encontrar toda una muestra de la sociedad polaca de la época. Aristócratas, eclesiásticos, burgueses, también campesinos y representantes de la minoría judía. No faltan las figuras históricas, con el rey Stanisław August Poniatowski a la cabeza. Sin embargo, incluso con el característico manto de coronación sobre los hombros, el monarca parece desvanecerse ligeramente en el grupo de personas reunidas a los pies de la Colegiata de San Juan. Llama mucho más la atención el Presidente del Sejm, Stanisław Małachowski, llevado a hombros por dos diputados. En su mano derecha, Małachowski levanta un documento. Un ojo agudo detectará la inscripción en la página del título: “Constitución del 3 de mayo de 1791”.

Este acontecimiento tan trascendental de finales del siglo XVIII fue representado un siglo después por Jan Matejko. El destacado pintor no tenía ninguna duda de que estaba conmemorando uno de los momentos más importantes de la larga historia de Polonia. Esto resulta evidente también para nosotros en la actualidad, cuando cada 3 de mayo celebramos el aniversario de esa constitución, la primera de Europa y la segunda del mundo.

Tiempo de debilidad, tiempo de esperanza

La República entró en la última década del siglo XVIII como uno de los mayores estados del Viejo Continente, con una superficie superior al medio millón de kilómetros cuadrados. Sin embargo, nadie que conozca la política puede dudar de que, parafraseando a Shakespeare, “algo huele a podrido en el Estado Polaco”. El país, que solo dos siglos antes había vivido su edad de oro, no lograba ahora recuperarse tras las numerosas guerras. El tesoro público estaba vacío. El ejército era muy inferior a los de sus vecinos: Rusia, Prusia,

Austria. La burguesía era débil, gran parte de la nobleza estaba empobrecida y los campesinos siervos no se sentían vinculados al estado. El rey reinaba, pero hacía tiempo que su poder se había reducido. Las cartas fueron repartidas por los magnates influyentes, los oligarcas de la época, muchos de ellos reacios a las reformas. Para asegurar sus intereses particulares, algunos de ellos estaban dispuestos a pedir ayuda a los estados vecinos. Estados ansiosos por aprovecharse de la debilidad de Polonia. Sin piedad, se inmiscuyeron en sus asuntos internos, y en 1772 se repartieron entre sí parte de sus tierras. La truncada República se hacía cada vez más dependiente de Rusia.

Sin embargo, no todo iba por mal camino. Ya en la década de 1760, el rey Stanisław August Poniatowski inició ambiciosas reformas: desde la educación, pasando por el fortalecimiento de la posición de las ciudades, hasta la política monetaria. Los cambios se aceleraron tras la convocatoria, en 1788, del Sejm, más tarde conocido como el Gran Sejm y el Sejm de los Cuatro Años. Los diputados se deshicieron del protectorado ruso, introdujeron un impuesto sobre la renta y decidieron ampliar el ejército. Las reformas culminaron con la aprobación de la Constitución del 3 de mayo, conocida oficialmente como la Ley de Gobierno (Ustawa Rządowa).

Dios, Nación, Libertad

“En el nombre de Dios, único en la Santísima Trinidad” son las primeras palabras del preámbulo de este documento histórico. La Constitución reconocía el catolicismo romano como religión dominante, pero al mismo tiempo, en consonancia con la tradición secular de tolerancia religiosa de Polonia, hablaba explícitamente de la libertad de “todos los ritos y religiones”.

En la breve Ley de Gobierno del 3 de mayo de 1791, las palabras “libertad” y “libre” se encuentran declinadas en todos los casos y aparecen un total de 25 veces. Hay referencias a la “libertad personal” y a la “libertad civil”, pero también se habla de la “nación libre” de Polonia, con “el poder de elaborar leyes para sí misma”, liberada “de los vergonzosos mandatos de la violencia extranjera”. La nobleza es libre, hay ciudades libres y campesinos tomados “bajo la protección de la ley y del gobierno nacional”, lo que fue el primer paso para abolir su servidumbre. Por otra parte, se garantizó la “completa libertad” a todos los recién llegados y retornados a Polonia. La libertad, durante siglos una parte importante del ADN polaco, está omnipresente en la Constitución del 3 de mayo.

El mismo espíritu de libertad acompañó a los colonos europeos en América cuando, no mucho antes, desafiaron con éxito a los británicos y se independizaron. La Constitución de Estados Unidos es cuatro años más antigua que la polaca, ya que las famosas enmiendas a la misma, conocidas como la Carta de Derechos, no entraron en vigor hasta diciembre de 1791.

Los eslóganes de libertad también acompañaron a la Revolución Francesa en aquella época. En el Sena, sin embargo, los elevados ideales se mezclaron con el terror. Así lo

reconocía el periódico británico The Times, que en un artículo del 9 de mayo de 1791 escribió sobre los “demócratas despóticos” franceses. El periódico contrastaba su sangrienta revolución con la revolución polaca: racional, liberal y libre de crueldad. El eminente filósofo Edmund Burke escribía con similar entusiasmo sobre la Constitución del 3 de mayo: “Nadie ha sufrido pérdidas ni se ha sentido humillado. Todos, desde el rey hasta el simple trabajador, han mejorado su suerte”.

La Ley de Gobierno era un documento completamente moderno. Estaba basada en la división tripartita de poderes de Montesquieu, convirtió a los diputados en representantes de toda la nación y abandonó el principio anárquico del *liberum veto* en favor de una decisión por mayoría de votos. Otorgó una auténtica esperanza de que la República aún podía salvarse del colapso y la condujo a un nuevo esplendor.

Una elección que se repite cada día

Desgraciadamente, estas esperanzas se desvanecieron rápidamente. Un año después de la adopción de la Constitución del 3 de mayo, un ejército ruso de casi 100 000 soldados entró en Polonia. En 1793, Rusia y Prusia volvieron a arrancar una parte considerable del territorio de la República. El Sejm, reunido bajo el control de San Petersburgo, derogó la constitución. El último intento de salvar el país fue el levantamiento de 1794. Sin embargo, las tropas comandadas por Tadeusz Kościuszko, el héroe de la lucha por la independencia de Estados Unidos, fueron incapaces de resistir a las abrumadoras fuerzas enemigas. Tras la toma de Praga, la parte de la margen derecha de Varsovia, los soldados rusos llevaron a cabo una matanza de la población civil. Las dramáticas escenas, inmortalizadas en los relatos de los testigos y en las obras de los pintores, evocan ahora irresistiblemente los crímenes masivos perpetrados por la Federación Rusa en Ucrania: en Borodyanka, Bucza, Mariúpol y muchos otros lugares.

Aunque Polonia desapareció del mapa de Europa en 1795, el recuerdo de la Constitución del 3 de mayo ha sobrevivido. En tiempos de esclavitud: las particiones del siglo XIX, la Segunda Guerra Mundial y el régimen comunista, no hubo posibilidad de celebrar oficialmente el aniversario de la Constitución. En cuanto recuperamos la soberanía, el 3 de mayo se convirtió en fiesta nacional. Así sucedió en 1919, tras la Primera Guerra Mundial, y en 1990, tras la caída del sistema comunista.

Cuando el año pasado celebramos el 230.º aniversario de la primera constitución europea, los presidentes de varios países de la región fueron invitados al Castillo Real de Varsovia. Entre ellos se encontraba el Presidente ucraniano Wołodymyr Zełenski, que firmó la declaración conjunta de los jefes de Estado. Queremos, declararon los firmantes, “que Europa se construya sobre una base de valores y principios fundamentales” como “la libertad, la soberanía, la integridad territorial, la democracia, el estado de derecho, la igualdad y la solidaridad”.

La libertad y la soberanía no se obtienen para siempre: hay que estar dispuesto a luchar

por ellas todos los días. La corta vida de la Constitución del 3 de mayo lo demostró dolorosamente. Esto se confirma también hoy, cuando Ucrania se defiende de la invasión rusa.

Karol Nawrocki

Karol Nawrocki, Presidente dell'Istituto della Memoria Nazionale

La costituzione della libertà polacca

Ogni 3 maggio, i polacchi in Polonia celebrano l'anniversario dell'adozione in Polonia nel 1791 della prima costituzione in Europa e la seconda nel mondo.

Via Świętojańska, nella Città Vecchia di Varsavia, è piena di una folla entusiasta. Qui abbiamo uno spaccato della società polacca dell'epoca. Ci sono aristocratici, ecclesiastici, borghesi, anche contadini e rappresentanti della minoranza ebraica. Non mancano le figure storiche - con il re Stanislao Augusto Poniatowski in testa. Tuttavia, anche con il suo caratteristico mantello dell'incoronazione drappeggiato sulle spalle, il monarca scompare un po' rispetto al gruppo di persone riunite ai piedi della Collegiata di San Giovanni. Molto più cospicuo è il maresciallo del Sejm Stanisław Małachowski, portato in braccio da due deputati. Nella mano destra, Małachowski tiene in alto un documento di carta. Un occhio attento può individuare l'iscrizione sul frontespizio: "Costituzione del 3 maggio 1791".

Cento anni dopo, Jan Matejko ricreò proprio questo importante evento della fine del XVIII secolo. L'eccellente pittore non aveva dubbi che stava commemorando uno dei momenti più importanti della lunga storia polacca. Questo è evidente anche per noi oggi, quando ogni 3 maggio celebriamo l'anniversario dell'adozione di quella Costituzione - la prima in Europa e la seconda nel mondo.

Tempo di debolezza, tempo di speranza

La Repubblica di Polonia entrò nell'ultimo decennio del XVIII secolo come uno degli Stati più grandi del Vecchio Continente, con una superficie superiore a mezzo milione di chilometri quadrati. Ma nessuno, con qualche conoscenza politica, avrebbe potuto dubitare che - per parafrasare Shakespeare - le cose stavano andando male per lo Stato polacco. Il Paese, che solo due secoli prima aveva goduto della sua età dell'oro, non era ancora in grado di riprendersi dalle numerose guerre. La tesoreria era vuota. L'esercito era di molto inferiore a quello dei suoi vicini: Russia, Prussia e Austria. La borghesia era debole, gran parte della nobiltà impoverita e i servi della gleba non si sentivano legati allo Stato. Il re regnava, ma il suo potere era stato ridotto da tempo. Le regole venivano dettate dai magnati influenti - gli oligarchi dell'epoca, molti dei quali riluttanti alle riforme. Per garantire i loro interessi particolari, alcuni di loro erano pronti a cercare aiuto negli Stati vicini. Questi erano ansiosi di approfittare della debolezza della Polonia. Infatti,

interferirono negli affari interni della Polonia senza pietà, e, nel 1772, si divisero una parte del suo territorio. La Rzeczpospolita troncata stava cadendo sempre più nella dipendenza dalla Russia.

Tuttavia, non tutto stava andando nella direzione sbagliata. Già negli anni 60. del XVIII secolo, il re Stanislao Augusto Poniatowski avviò delle riforme ambiziose: dall'istruzione, attraverso il rafforzamento della posizione delle città, fino alla politica monetaria. I cambiamenti accelerarono dopo la convocazione, nel 1788, del Sejm, più tardi chiamato il Grande Sejm quadriennale. I parlamentari si liberarono del protettorato russo, introdussero un'imposta sul reddito e decisero di incrementare l'esercito. Le riforme culminarono nell'adozione della Costituzione del 3 maggio, chiamata ufficialmente Atto di Governo.

Dio, Nazione, Libertà

“Nel nome di Dio, nella sola Santissima Trinità” – queste sono le prime parole del preambolo di questo storico documento. La Costituzione riconosceva il cattolicesimo romano come religione dominante, ma, allo stesso tempo, in linea con la secolare tradizione di tolleranza religiosa polacca, faceva esplicito riferimento alla libertà di “tutti i riti e le religioni”.

Nel breve Atto di Governo del 3 maggio 1791, le parole “libertà” e “libero” sono declinate in tutti i casi e appaiono ben 25 volte. C'è la “libertà personale”, c'è la “libertà civile”, ma si parla anche di una “nazione libera” in Polonia, con “il potere di fare leggi per se stessa” – liberata “dagli ignobili dettami della violenza straniera”. Ci sono nobili liberi, città libere e contadini presi “sotto la protezione della legge e del governo nazionale”, che era il primo passo per abolire la servitù della gleba. La “libertà totale”, nel frattempo, era garantita a tutti i nuovi arrivati e ai rimpatriati in Polonia. La libertà – per secoli una parte importante del DNA polacco – è onnipresente nella Costituzione del 3 maggio.

Lo stesso spirito di libertà accompagnò i coloni europei in America quando, non molto tempo prima, sfidarono con successo gli inglesi acquistando l'indipendenza. La Costituzione degli Stati Uniti è di quattro anni più vecchia di quella polacca, mentre i famosi emendamenti per la libertà – noti come Carta dei Diritti – non entrarono in vigore fino al dicembre 1791.

Slogan di libertà accompagnarono anche la Rivoluzione francese in quel periodo. Sulla Senna, tuttavia, i nobili ideali erano mescolati al terrore. Questo fu notato dal giornale britannico “The Times”, che, in un articolo del 9 maggio 1791, scrisse dei “democratici dispotici” francesi. Il giornale contrappose la loro rivoluzione sanguinosa a quella polacca, che era razionale, liberale e priva di crudeltà. L'eminente filosofo Edmund Burke scrisse con un entusiasmo simile sulla Costituzione del 3 maggio: “Nessuno ha subito perdite né è stato umiliato. Tutti, dal re al semplice operaio, hanno migliorato la loro sorte”.

L'atto di Governo era un documento assolutamente moderno. Mise l'accento sulla divisione tripartita montesquiana del potere, rese i parlamentari rappresentanti dell'intera nazione e

abolì il principio anarchico del *liberum veto* in favore di una decisione a maggioranza. Diede la speranza genuina che la Rzeczpospolita potesse ancora essere salvata dal collasso e portata a nuovo splendore.

Elezione ripetuta ogni giorno

Sfortunatamente, queste speranze furono rapidamente deluse. Un anno dopo l'adozione della Costituzione del 3 maggio, un esercito russo di quasi 100.000 uomini entrò in Polonia. Nel 1793, la Russia e la Prussia strapparono di nuovo una parte considerevole delle terre polacche. Il Sejm, seduto sotto il controllo di Pietroburgo, abrogò la Costituzione. L'ultimo tentativo di salvare il Paese fu la rivolta del 1794. L'esercito comandato da Tadeusz Kościuszko, un eroe della lotta americana per l'indipendenza, non fu in grado di resistere alle forze schiaccianti del nemico. Dopo aver conquistato Praga - quartiere sulla riva destra della Vistola, a Varsavia - i soldati russi organizzarono un massacro della popolazione civile. Le scene drammatiche, immortalate nei racconti dei testimoni e dai pittori, evocano oggi associazioni irresistibili con i crimini di massa della Federazione Russa in Ucraina: a Borodyanka, Bucha, Mariupol e molti altri luoghi.

Anche se la Polonia scomparve dalla mappa dell'Europa nel 1795, il ricordo della Costituzione del 3 maggio sopravvisse. Durante il periodo di prigionia - le spartizioni del XIX secolo, la Seconda guerra mondiale e il dominio comunista - non ci fu la possibilità di celebrare ufficialmente quest'anniversario. Non appena riconquistammo la nostra sovranità, il 3 maggio divenne festa nazionale. Così fu nel 1919, dopo la Prima guerra mondiale, e nel 1990, dopo il crollo del sistema comunista.

L'anno scorso, quando abbiamo celebrato il 230° anniversario dell'adozione della prima costituzione europea, i presidenti di diversi Paesi della regione sono stati ospiti al Castello Reale di Varsavia. Tra loro, c'era il presidente dell'Ucraina, Volodymyr Zelensky, che ha firmato una dichiarazione congiunta dei capi di Stato. Vogliamo - hanno dichiarato i firmatari - "che l'Europa sia costruita sulla base di valori e principi fondamentali", come "la libertà, la sovranità, l'integrità territoriale, la democrazia, lo stato di diritto, l'uguaglianza e la solidarietà".

La libertà e la sovranità non sono elargite una volta per tutte - bisogna essere pronti a lottare per esse ogni giorno. La breve vita della Costituzione del 3 maggio lo ha dolorosamente dimostrato. Ciò viene palesato anche oggi, quando l'Ucraina si sta difendendo dall'invasione russa.

Karol Nawrocki

Кароль НАВРОЦЬКИЙ Президент Інституту національної пам'яті

Конституція польської свободи

Щороку 3 травня поляки в Польщі відзначають річницю прийняття в Польщі 1791 року першої в Європі і другої у світі конституції.

Вулиця Свентоянська в Старому місті Варшави сповнена ентузіазму. Ми маємо тут цілий зріз тогочасного польського суспільства. Є аристократи, духовенство, городяни, а також селяни та представники єврейської меншини. Історичних постатей не бракує – з королем Станіславом Августом Понятовським на чолі. Проте навіть із характерною коронаційною мантиєю, накинутою на плечі, монарх дещо тьмяніє в групі людей, що зібралися біля підніжжя соборної церкви св. Джон. Набагато помітніший маршалок сейму Станіслав Малаховський, якого тримають на руках два депутати. У правій руці Малаховський високо тримає паперовий документ. Навчене око помітить на титульній сторінці напис: «Конституція 3 травня 1791 року».

Саме таку знаменну подію кінця XVIII століття через сто років відтворив Ян Матейко. Видатний художник не сумнівався, що він відзначає один із найважливіших моментів у багаторічній історії Польщі. Це очевидно й сьогодні для нас, коли 3 травня ми святкуємо річницю прийняття цієї конституції – першої в Європі та другої у світі.

Час слабкості, час надії

В останнє десятиліття 18 століття Республіка Польща увійшла як одна з найбільших країн Старого континенту – площею понад півмільйона квадратних кілометрів. Однак в того, хто розбирається в політиці, не могло виникнути жодних сумнівів, що, перефразовуючи Шекспіра, справи в польській державі йдуть погано. Країна, яка два століття тому мала свій золотий вік, все ще не могла оговтатися від численних воєн. Скарбниця країни була порожня. Армія значно поступалася військам своїх сусідів: Росії, Пруссії та Австрії. Буржуазія була слабкою, значна частина дворянства збідніла, а кріпосні селяни не відчували зв'язків з державою. Цар царював, але його влада вже давно була обмежена. Карти роздавали впливові магнати – олігархи того часу, багато в чому не бажаючи реформ. Для забезпечення своїх особливих інтересів деякі з них були готові звернутися за допомогою до сусідніх країн. Вони охоче скористалися слабкістю Польщі. Вони безжалісно втручалися у її внутрішні справи і в 1772 р. поділили між собою частину земель. Усічена Республіка Польща все більше потрапляла в залежність від Росії.

Однак не все йшло в поганому напрямку. Ще в 1860-х роках король Станіслав Август Понятовський розпочав амбітні реформи: від освіти, через посилення позицій міст, до грошово-кредитної політики. Зміни прискорилися після скликання сейму 1788 р., який пізніше назвали Чотирирічним і Великим. Депутати скинули російський протекторат, ввели прибутковий податок і вирішили розширити армію. Кульмінацією реформ стало прийняття 3 травня Конституції, офіційно званої Законом про уряд.

Бог, Нація, Свобода

«В ім'я Бога єдиного у Пресвятій Трійці» – це перші слова преамбули цього

історичного документа. Конституція визнавала римо-католицизм як панівну релігію, але водночас – відповідно до багатовікової традиції польської віротерпимості – прямо говорила про свободу «всіх обрядів і релігій».

У короткому законі про уряд від 3 травня 1791 р. слова «свобода», «вільний» вживаються в усіх відмінках і зустрічаються загалом аж 25 разів. До них належать «особиста свобода» та «громадянська свобода», але є також згадка про польську «вільну націю», яка має «владу самостійно вирішувати» – звільнену «від заповідей чужоземного насильства, що ганьбить». Є вільна шляхта, є вільні міста і селяни, взяті «під захист закону і народного уряду», що стало першим кроком до скасування їх панщини. «Повна свобода» була гарантована всім прибулим до Польщі та поверненням до країни. Свобода – важлива частина польської ДНК протягом століть – всюди присутня в Конституції 3 травня.

Той самий дух свободи був із європейськими поселенцями в Америці, коли незадовго до цього вони успішно кинули виклик британцям за незалежність. Конституція США на чотири роки старша за польську, і знамениті поправки до неї – відомі як Білль про права – набули чинності лише в грудні 1791 року.

Гасла свободи також супроводжували тоді Французьку революцію. На Сені, однак, високі ідеали змішалися з жахом. Це помітила британська щоденна газета The Times, яка у статті від 9 травня 1791 р. писала про французьких «деспотичних демократів». Їхню криваву революцію газета протиставила польській: раціональній, ліберальній, безжорстокій. Видатний філософ Едмунд Берк із таким же ентузіазмом писав про Конституцію 3 травня: «Ніхто не зазнав втрат і не був принижений. Кожен, від царя до простого робітника, покращив свій стан».

Урядовий акт був цілком сучасним документом. Був обраний тристоронній поділ влади за Монтеस्क'є, змушено депутатів представляти всю націю і порушено анархічний принцип *liberum veto* на користь голосування більшістю. Це давало справжню надію на те, що Республіку Польща все-таки можна врятувати від розпаду і привести до нової слави.

Вибір, який робиться щодня

На жаль, ці надії швидко розвіялися. Через рік після прийняття Конституції 3 травня майже 100-тисячна російська армія увійшла до Польщі. У 1793 році Росія і Пруссія знову відірвали від Речі Посполиту велику частину її землі. Петербург, який перебував під контролем Петербурга, скасував конституцію. Останньою спробою врятувати країну було повстання 1794 року. Війська, якими командував Тадеуш Костюшко – герой боротьби за незалежність Сполучених Штатів, були, однак, не в змозі протистояти переважаючим силам противника. Після взяття Праги – правобережної частини Варшави – російські солдати вирізали мирне населення. Драматичні сцени, увічнені в розповідях свідків і художників, непереможно нагадують

про масові злочини Російської Федерації в Україні: у Бородзянці, Бучі, Маріуполі та багатьох інших місцях.

Хоча Польща зникла з карти Європи в 1795 році, пам'ять про Конституцію 3 травня збереглася. За часів полону – розділів XIX століття, Другої світової війни та комуністичного правління – не було шансів на офіційне святкування ювілею. Як тільки ми повернули суверенітет, 3 травня стало державним святом. Так було в 1919 році, після Першої світової війни, і в 1990 році, після краху комуністичної системи.

Коли минулого року ми відзначали 230-ту річницю прийняття першої європейської конституції, президенти кількох країн регіону відвідали Королівський замок у Варшаві. Серед них був президент України Володимир Зеленський, який підписав спільну декларацію глав держав. Ми хочемо, зазначили підписанти, «щоб Європа була побудована на фундаменті фундаментальних цінностей і принципів», таких як «свобода, суверенітет, територіальна цілісність, демократія, верховенство права, рівність і солідарність».

Свобода і суверенітет не даються раз і назавжди – за них треба бути готовим щодня боротися. Це болісно довів короткий термін дії Конституції 3 травня. Це актуально і сьогодні, коли Україна захищається від російського вторгнення.

Кароль НАВРОЦЬКИЙ

Кароль Навроцки: Конституция польской свободы

Конституция польской свободы

Принятая в восемнадцатом столетии Конституция 3 мая - первая в Польше и Европе - преисполнена духа свободы. Сломать этот дух свободы хотел российский империализм - казалось бы другой, но в то же время такой похожий на тот, который сегодня пытается уничтожить свободную Украину.

Улица Свентоянская Старого Города Варшавы набита полной энтузиазма толпой. Видим здесь в разрезе целое тогдашнее польское общество. Есть аристократы, духовенство, мещане, но также помещики и представители еврейского меньшинства. Есть и исторические персонажи, с королем Станиславом Августом Понятовским во главе. Однако даже с характерной коронационной мантией, накинутой на плечи, монарх теряется в группе лиц собравшихся у коллегаты св. Иоанна. Намного сильнее в глаза бросается маршал сейма Станислав Малаховский, которого несут на руках два посла сейма. В правой руке Малаховский высоко поднимает бумажный документ. Внимательный глаз заметит надпись на титульном листе: «Конституция 3 мая 1791»

Именно так это великое событие конца XVIII столетия воспроизвел Ян Матейко сто лет спустя. Выдающийся живописец не сомневался в том, что он увековечивает один

из важнейших моментов долгой истории Польши. Сегодня это очевидно также и для нас, когда каждого 3 мая мы отмечаем годовщину принятия той конституции – первой в Европе и второй в мире.

Время слабости, время надежды

В последнее десятилетие XVIII столетия Речь Посполитая входила как одно из крупнейших государств старого континента – с площадью, превышающей полмиллиона квадратных километров. Никто, кто разбирается в политике, не мог, однако, сомневаться, что – парфразируя Шекспира – прогнило что-то в польском государстве. Страна, которая еще на два столетия раньше переживала свой золотой век, сейчас все еще не могла подняться после многочисленных войн. Казна пустовала. Армия не могла равняться с войсками соседей: России, Пруссии и Австрии. Мещанство было слабо, большая часть шляхты обнищала, а крепостные крестьяне не ощущали связи с государством. Король правил, но его власть уже давно была ограничена. Правила диктовали влиятельные магнаты – олигархи того времени, по большей части выступающие против реформ. Чтобы защищать свои личные интересы, некоторые из них были готовы искать помощи у соседних государств. Последние охотно использовали слабость Польши. Беспощадно вмешивались в ее внутренние дела, а в 1772 году разделили между собой часть ее территорий. Территориально изувеченная Речь Посполитая все сильнее попадала в зависимость от России.

Однако не все шло к худшему. Уже в 60-ые годы XVIII столетия король Станислав Август Понятовский инициировал амбициозные реформы: начиная с образования, включая укрепление положения городов, и заканчивая денежной политикой. Эти изменения набрали скорости после созыва в 1788 году сейма, впоследствии названного Четырехлетним или Великим. Послы сейма свергли российский протекторат, ввели подоходный налог и решили о расширении армии. Кульминацией реформ было принятие Конституции 3 мая, официально названной Правительственным законом.

Бог, Народ, Свобода

«Во имя Бога, в Троице Святой единого» – это первые слова преамбулы этого исторического документа. Конституция признавала римский католицизм господствующей религией, но в то же время, согласно многовековой традиции польской веротерпимости, она прямо говорила о свободе «всех обрядов и религий».

В кратком Правительственном законе от 3 мая 1791 года слова «свобода», «свободный» склоняются по всем падежам и в общей сложности появляются аж 25 раз. Появляются там выражения «личная свобода», «гражданская свобода», но говорится и о «свободном [польском] народе», имеющем «власть устанавливать для себя законы», освобожденном от «позорящих приказов чужого насилия». Свободна

шляхта, свободны города и крестьяне, принятые «под покровительство закона и национального правительства», что было первым шагом в сторону отмены крепостничества. А «полная свобода» гарантировалась всем вновь прибывшим в Польшу и возвращающимся в страну. Свобода – испокон веков важная часть польской ДНК – в Конституции 3 мая вездесуща.

Этот самый дух свободы сопровождал европейских колонистов в Америке, когда немногим раньше они успешно бросили вызов британцам и добились независимости. Конституция США старше польской на четыре года, причем славные поправки к ней, закрепляющие права и свободы – известные как Билль о правах – вступили в силу только в декабре 1791 года.

Лозунгами о свободе сопровождалась в то время и французская революция. На Сене возвышенные идеалы перемешивались, однако, с террором. Заметил это британский ежедневник «The Times», который в статье от 9 мая 1791 года писал о французских «деспотических демократах». Их кровавой революции газета противопоставила польскую: рациональную, либеральную, проходящую без зверств. С подобным энтузиазмом писал о Конституции 3 мая выдающийся философ Эдмунд Бёрк: «Никто не понес ущерб, никто не был унижен. Все, от короля до простого рабочего, улучшили свое положение».

Правительственный закон был насквозь современным документом. Она делал упор на разделение властей по Монтескье, из послов делал представителей всего народа, порывал с вводящим анархию принципом *liberum veto* в пользу принятия решений большинством голосов. Приносил неподдельную надежду на то, что Речь Посполитую удастся еще спасти от упадка и повести ее к новому блеску.

Выбор, повторяемый ежедневно

К сожалению, эта надежда вскоре была убита. Через год после принятия Конституции 3 мая в Польшу вошла почти сотысячная российская армия. В 1793 году Россия и Пруссия опять вырвали у Польши изрядный кусок ее территории. Заседающий под контролем Санкт-Петербурга Сейм отменил конституцию. Последней попыткой спасти страну была инсurreкция (восстание) 1794 года. Войска под командованием Тадеуша Костюшко – героя борьбы за независимость Соединенных Штатов – не были, однако, в состоянии противостоять подавляющим силам врага. После взятия Праги – правобережной части Варшавы – российские солдаты устроили резню мирного населения. Драматические сцены, увековеченные в сообщениях свидетелей и живописцев, настойчиво навязывают сегодня ассоциации с массовыми преступлениями Российской Федерации на Украине, в Бородянке, Буче, Мариуполе и многих других населенных пунктах.

Хотя в 1795 году Польша была стерта с карты Европы, память о Конституции 3 мая сохранилась. Во время неволи – разделов девятнадцатого столетия, Второй мировой

войны и коммунистического правления – шансов официально отмечать очередные годовщины не было. Как только мы вновь обрели суверенитет, 3 мая стало национальным праздником. Так было в 1919 году, после первой мировой войны, и в 1990 году, после падения коммунистической системы.

Когда в прошлом году мы отмечали круглую 230 годовщину принятия первой европейской конституции, на Королевском замке в Варшаве гостили президенты нескольких стран региона. Среди них был президент Украины Владимир Зеленский, который подписал совместную декларацию глав государств. Мы хотим, – заявили подписавшие декларацию, – «чтобы Европа строилась на фундаменте основных ценностей и принципов», таких как «свобода, суверенитет, территориальная целостность, демократия, господство закона, равенство и солидарность».

Свобода и суверенитет не даны раз и навсегда – нужно быть готовым ежедневно за них бороться. Печально это доказано короткой жизнью Конституции 3 мая. Это подтверждается и сегодня, когда Украина защищается от российской инвазии.

Кароль Навроцки

Karol NAWROCKI, Předseda Institutu národní paměti (IPN)

Ústava polské svobody

Každý rok v květnu slaví Poláci výročí přijetí Ústavy ze 3. května 1791, která byla první moderní ústavou v Evropě a druhou na světě.

Svatojánskou ulici na varšavském Starém Městě plní dav nadšených lidí. Jsou zde všichni zástupci tehdejší polské společnosti. Vidíme šlechtice, duchovní, měšťany, ale také sedláky a zástupce židovské menšiny. Nechybí ani historické osobnosti v čele s králem Stanislavem Augustem Poniatowským. I když má panovník přes ramena přehozený typický korunovační plášť, poněkud se ztrácí ve skupině lidí shromážděných na úpatí Kolegiátního kostela svatého Jana. Mnohem nápadnější je maršálek Sněmu Stanisław Małachowski, kterého nesou na rukou dva poslanci. V pravé ruce drží Małachowski vysoko vztyčenou listinu. Bystré oko si všimne nadpisu na titulní straně: „Ústava ze dne 3. května roku 1791“.

O sto let později znázornil tuto významnou událost z konce 18. století Jan Matejko. Vynikající malíř nepochyboval o tom, že zvětňuje jeden z nejdůležitějších okamžiků dlouhé polské historie. To je zřejmé i dnes, kdy si každoročně 3. května připomínáme výročí přijetí této ústavy – první v Evropě a druhé ve světě.

Čas slabosti, čas naděje

Polská republika vstoupila do posledního desetiletí 18. století jako jeden z největších států starého kontinentu s rozlohou přesahující půl milionu kilometrů čtverečních. Nikdo, kdo se vyzná v politice, však nemohl pochybovat o tom, že – abychom parafrázovali Shakespeara – je cosi shnilého ve státě polském. Země, která ještě před dvěma stoletími prožívala svůj

zlatý věk, se nyní stále nemohla vzpamatovat z četných válek. Státní pokladnice byla prázdná. Vojsko bylo mnohem slabší než armády sousedních zemí: Ruska, Pruska a Rakouska. Měšťanstvo bylo bezvýznamné, většina šlechty zchudlá a poddaní venkované necítili žádné spojení se státem. Král sice vládl, ale jeho moc byla již dávno omezena. Karty rozdávali vlivní magnáti – tehdejší oligarchové, z nichž mnozí vystupovali proti reformám státu. Někteří z nich se nezdrali v zájmu zajištění svého vlastního prospěchu spoléhat na pomoc sousedních států. Ty rády využívaly slabosti Polska. Bez milosti zasahovaly do jeho vnitřních záležitostí a v roce 1772 si mezi sebe rozdělili část jeho území. Ochuzená Rzeczpospolita se dostávala do stále větší závislosti na Rusku.

Ne vše se však vyvíjelo špatným směrem. Již v 60. letech 18. století zahájil král Stanisław August Poniatowski ambiciózní reformy: od školství, přes posílení postavení měst, až po měnovou politiku. Změny zrychlily po svolání sněmu v roce 1788, později nazvaného Čtyřletý, či Velký sněm. Poslanci zavrhlí ruský protektorát, zavedli daň z příjmu a rozhodli o rozšíření armády. Reformy vyvrcholily přijetím Ústavy ze 3. května, oficiálně nazvané Vládní ústavou.

Bůh, národ, svoboda

„Ve jménu Boha trojjediného“ – tak zní první slova preambule tohoto historického dokumentu. Ústava uznávala římskokatolické náboženství jako státní, ale zároveň – v souladu se staletou tradicí náboženské tolerance v Polsku – výslovně odkazovala na svobodu „všech denominací a náboženství“.

V krátkém Vládním zákoně ze 3. května 1791 jsou slova „svoboda“ a „svobodný“ vyjmenována ve všech pádech a objevují se celkem 25krát. Hovoří se o „osobní svobodě“, „občanské svobodě“, ale také o „svobodném polském národě“, který „má právo sám si stanovovat zákony“ – osvobozený „od hanebného diktátu cizího násilí“. Existují svobodní šlechtici, svobodná města a zástupci selského stavu vzati „pod ochranu zákona a zemské vlády“, což byl první krok ke zrušení jejich nevolnictví. Všem nově příchozím a navrátilcům do Polska byla zaručena „úplná svoboda“. Svoboda – po staletí důležitá součást polské DNA – je v Ústavě ze 3. května všudypřítomná.

Stejný duch svobody provázel evropské osadníky v Americe, když se nedlouho předtím úspěšně postavili Britům a vybojovali si nezávislost. Americká ústava je o čtyři roky starší než ta polská, přičemž slavné dodatky o svobodě – známé jako Listina práv – vstoupily v platnost až v prosinci 1791.

Hesla o svobodě provázela i tehdejší Francouzskou revoluci. Na březích Seiny poznamenaly však vznešené ideály hrůzy a teror. Toho si všímaly britské Timesy, které v článku z 9. května 1791 psaly o francouzských „despotických demokratech“. The Times stavěly krvavý převrat do kontrastu s polskou revolucí, která byla racionální, liberální a prostá krutosti. Podobně nadšeně psal o Ústavě ze 3. května i významný filozof Edmund Burke: „Nikdo neutrpěl ztrátu ani nebyl ponížen. Všichni, od krále až po prostého dělníka, si polepšili.

Vládní ústava byla zcela moderním dokumentem. Kladla důraz na princip dělby moci dle Montesquiea, činila z poslanců zástupce celého národa a rušila anarchický princip *liberum veta* ve prospěch rozhodování většinou hlasů. Dávala skutečnou naději, že se Republiku ještě podaří zachránit před pádem, a přivést jí k opětovné velkoleposti.

Historie se opakuje

Bohužel tyto naděje byly rychle zmařeny. Rok po přijetí Ústavy ze 3. května vstoupila do Polska téměř stotisícová ruská armáda. V roce 1793 Rusko a Prusko opět odtrhly od Polska značnou část území. Sněm, který zasedal pod dohledem Petrohradu, Ústavu zrušil. Posledním pokusem o záchranu země bylo povstání v roce 1794. Armáda, které velel Tadeusz Kościuszko, hrdina amerického boje za nezávislost, nebyla schopna vzdorovat přesile nepřitele. Po obsazení Prahy – pravobřežního předměstí Varšavy, ruští vojáci zmasakrovali civilní obyvatelstvo. Dramatické scény, zvěčněné ve výpovědích pamětníků a dílech malířů, vyvolávají dnes neodolatelnou asociaci s masovými zločiny Ruské federace na Ukrajině: v Borodiance, Buči, Mariupolu a na mnoha dalších místech.

Přestože Polsko v roce 1795 zmizelo z mapy Evropy, vzpomínka na Ústavu ze 3. května přežila. V době nesvobody – během rozdělení země v 19. století, druhé světové války a komunistické nadvlády – nebyla možnost oficiálních oslav výročí. Jakmile jsme znovu získali svrchovanost, stal se 3. květen státním svátkem. Tak tomu bylo v roce 1919 po první světové válce a v roce 1990 po pádu komunistického režimu.

V loňském roce, během oslav 230. výročí přijetí první evropské ústavy, byli na Královském zámku ve Varšavě hosty prezidenti několika zemí našeho regionu. Mezi nimi i ukrajinský prezident Volodymyr Zelenský, který podepsal společné prohlášení hlav států. Přejeme si – prohlásili signatáři – „aby Evropa byla postavena na základech primárních hodnot a principů“, jako „svoboda, nezávislost, územní celistvost, demokracie, právní stát, rovnost a solidarita“.

Svoboda a nezávislost nejsou dány jednou provždy – je třeba být připraven o ně bojovat každý den. Krátká životnost Ústavy ze 3. května to bolestně potvrdila. Platí to i dnes, kdy se Ukrajina brání ruské invazi.

Karol Nawrocki